

- щорічник / заг. ред. Колодний А. М. – К. : Від-ня релігієзнавства Ін-ту філос. ім. Г. Сковороди НАН України, 1998. – С. 60–64.
6. Єленський В. Restitutio in integrum / Віктор Єленський // Людина і світ. – 1999. – № 7. – С. 30–36.
  7. Історія релігії в Україні : навч. посіб. / [А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.] ; за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 1999. – 735 с.
  8. Катехизм Католицької Церкви (Синод Української греко-католицької церкви). – Жовква : Місіонер, 2002. – 772 с.
  9. Катехизм Української греко-католицької церкви: Христос – наша Пасха. – Львів : Свічадо, 2011. – 336 с. + 64 іл.
  10. Кияк С. Ідентичність Української католицької церкви візантійського обряду в контексті вселенськості / С. Р. Кияк // Українське релігієзнавство. – 2002. – № 24. – С. 75–85.
  11. Кияк С. Засади та історія становлення соціального вчення Українського католицизму / С. Р. Кияк // Українське релігієзнавство. – 2005. – № 33. – С. 85–96.
  12. Климов В. В. Свобода совісті, церква, релігійність в українському суспільстві періоду незалежності. Вибрані статті / В. В. Климов. – К. : Від-ня релігієзнавства Ін-ту філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2009. – 370 с.
  13. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах : [монографія] / Колодний А. М. – Львів : Сполом, 2005. – 336 с.
  14. Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 549 с.
  15. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2006. – 789 с.
  16. Лобье П. де. Три града. Социальное учение христианства / Патрик де Лобье ; пер. с фр. Л. А. Торчинского. – С. Пб. : Алетейя, 2000. – 412 с.
  17. Недавня О. Церква як чинник самовизначення нації в культурно-цивілізаційному оточенні / Ольга Недавня // Українське релігієзнавство. – 1999. – № 10. – С. 43–52.
  18. Савчук О. Христосоцентричність та антропоцентричність соціального вчення українського греко-католицизму: релігієзнавчо-теологічний аспект / О. І. Савчук // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XII. – С. 131–134.
  19. Словник соціологічних і політологічних термінів / ред. В. І. Астахова та ін. – К. : Вища шк., 1993. – 141 с.
  20. Соціально зорієнтовані документи Української греко-католицької церкви (1989–2008). – (Джерела християнського суспільного вчення та служіння, 1) / заг. ред. Л. Коваленко. – Львів, 2008. – XVIII + 711 с.
  21. Яроцький П. Католицизм на українських землях / П. Яроцький // Історія релігії в Україні : у 10 т. / [редкол.: А. Колодний (голова) та ін.]. – К. : Світ знань, 2001. – Т. 4. – 598 с.
  22. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1945 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015/para095#o95.
  23. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
  24. Kovalenko L. Church and State in Ukraine [Електронний ресурс] / Lesia Kovalenko. – Режим доступу : <http://irs.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2010/08/CHURCH-AND-STATE-IN-UKRAINE-Lesia-Kovalenk1.pdf>.

Legislative conditions of relations between the Ukrainian Greek-Catholic Church and the independent Ukrainian state are analyzed. Church's propositions to found state-building process on moral-ethical principles are examined.

Keywords: UGCC, Church-state relations, secularity.

УДК 281.9:371.214.114
ББК 86.372

Світлана Білоус

СВІТ ПРАВОСЛАВ'Я В КОНТЕКСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

У статті розглядаються методологічні й методичні підходи до викладу знань про одну з ортодоксальних конфесій християнства. Акцентується важливість цілісного бачення історичних етапів розвитку, системи богослов'я й філософії, а також віровчення й обрядовості православного християнства, його ролі в духовній культурі суспільства.

Ключові слова: релігієзнавство, методика викладання, православ'я, автокефалія, духовність.

Багатовікові традиції й сучасність православ'я в Україні та за її межами спонукають аудиторію зацікавлених до ближчого знайомства. Засадничі положення право-

слав'я в системі вищої світської освіти презентують передусім релігієзнавство й методика викладання релігієзнавства (МВР) – порівняно нові дисципліни, які потребують удосконалення програм. Проблема методики викладання православ'я досліджена недостатньо, хоча науково-теоретичний і практичний потенціал її значний; будучи нагальною, водночас може викликати жваві дискусії, рецензії.

Мета статті – виявити методологічні й дидактичні підходи МВР до вивчення православ'я. Об'єкт уваги – православ'я як ортодоксальний напрям християнства. Предмет – специфіка викладання православ'я в контексті релігієзнавчої дисципліни.

Наша публікаційна розвідка спрямована на вирішення таких завдань:

- окреслити міру представлення православ'я в структурі курсу “Релігієзнавство”;
- здійснити загальний огляд історіографічних досліджень з православ'я;
- виокремити сутнісні сторони православ'я в процесі вивчення релігієзнавства.

Серед теоретичних проблем релігієзнавства в дослідницькій аналітиці зустрічаємо обговорення його переваженості християнською проблематикою, схильності до історизму, нерухомості питань (домінування “панівних тем” – у тому числі з історії православ'я) тощо [3, с.46–50]. Поняття “регіональна релігієзнавча наука”, а конкретніше – “західноукраїнське релігієзнавство” характеризує, на думку окремих науковців, “зангажованість християнською тематикою” [3, с.47]. Таке бачення проблеми, звісно, має право на існування, особливо у випадках, коли зустрічаються тенденційні роботи чи одностороннє висвітлення курсу. Загалом важко аргументувати, чому щоразу слід зменшувати обсяг інформації про християнство як домінуючу в Україні релігію. Глибше знайомство студентів із християнством має навчально-пізнавальний зміст і виховний характер (розвиток морально-етичних, морально-релігійних цінностей). Релігієзнавство у своєму практичному вимірі передбачає творення образу світоглядно розвиненої особистості людини, акцентує на релігійній толерантності, сприяє духовному збагаченню.

Обсяг навчального навантаження з релігієзнавства впливає на якість вивчення головних напрямів християнства. Організація самостійної й індивідуальної роботи студентів – один із способів вирішення окресленої проблемної ситуації.

Основа знань про православ'я складають численні праці знаних дослідників, а отже, відбір і систематизація матеріалу відіграють важливу роль у процесі навчання. Історіографію з теми “Православ'я” для студентів можна умовно поділити на декілька напрямів: 1) навчальна література; 2) першоджерела християнства, твори отців церкви, рукописні пам'ятки богословського й світського характерів; 3) монографічні дослідження минулого й сучасності; 4) наукова періодика; 5) публіцистичні видання; 6) інтернет-ресурси.

Світ православ'я узагальнено розкривають навчальні посібники й підручники з релігієзнавства. Авторами їх є В.Гараджа, С.Абрамович, А.Колодний, К.Кислюк, В.Лубський, П.Гуревич, М.Калашников, С.Бублик, А.Гудима, Ю.Калінін, Є.Харьковщенко, М.Закович, В.Докаш, В.Лешан, І.Козловський, А.Черній, І.Яблоков, П.Яроцький та ін. Так, наприклад, відоме “Академічне релігієзнавство” приділяє увагу філософії православ'я й головним характеристикам цієї конфесії. У багатьох підручниках поняття православ'я часто аналізується лише в обрядово-культурному вимірі.

Святе Письмо – Біблія – основа ортодоксального християнства. Важливим джерелом у православному світі є Святе Передання (“Канони або книга Правил святих апостолів, Святих Соборів, Вселенських і Помісних, і Святих отців”). Окрім цього, православні богослови щоразу опираються на велич передусім східних, а також західних, отців церкви, безперечний авторитет серед котрих належить Іоану Золотоустому, Василю Великому, Григорію Нісському, Григорію Паламі, Максиму Ісповіднику, Іоану Дамаскіну й багатьом іншим. І.Мейендорф зазначає: “...отці Каппадокійці були великими богословами тому, що вони зуміли зберегти зміст християнського благовіствування в час, коли йому був кинутий виклик елліністичним філософським світоглядом. Без часткового прийняття й часткового неприйняття цього світогляду – і перш за все без

їхнього розуміння його – богослов'я каппадокійців було б безглуздом. Нині наше завдання полягає не лише в тому, щоб залишитися вірними їхній думці, але й у тому, щоб їх наслідувати в їхній відкритості проблемам свого часу. ... Церкві, безперечно, важливо, щоб богослов'я вирішувало питання сучасності...” [2, с.28]. Основні твердження святоотецького й православного богослов'я: “світ не обожнений і потребує спасіння; людина є істота теоцентрична; християнське богослов'я є христоцентричне; істинна еклезіологія персоналістична; істинне розуміння Бога троїчне” [2, с.31–36].

Одними з яскравих для ознайомлення творів, у яких домінує тематика християнської доброчесності, моральності, є патерикова література, праці отців, учителів й ієрархів церкви, збірники афоризмів і сентенцій.

Важливими для розуміння православ'я є монографії богословів, істориків церкви, мислителів різних періодів, у тому числі й сучасності: С.Аверинцева, С.Бондаря, М.Бессонова, С.Булгакова, К.Барта, В.Зеньковського, Й.Зізіюласа, Калліста (Уера), Т.Ніколау, В.Лаби, А.Лещинського, В.Липківського, О.Лотоцького, В.Лоського, І.Мейєндорфа, О.Меня, В.Полікарпова, Р.Роберсона, К.Скурата, Ю.Чорноморця, О.Шмемана та ін. Часто в авторитетних працях вищезгаданих авторів зустрічаємо історіософський чи богословський аналіз подій життя церкви, викладений на багатьох аркушах рукопису. При цьому бачимо скромну самооцінку роботи: “Писати загальну історію на чотирьохстах сторінках означало б звести її до одного переліку імен і дат. Читач знайде тут як би коментар до такої історії з посиланнями на головні події, спробу в минулому розрізнити головне від другорядного, відмітити – хоч би в основному – віхи довгого історичного шляху Православної церкви” [7]. У змісті відомих досліджень розкривається “не просто історія церкви, а, передусім, вона сама (церква), її живий образ, її суть” [7]. Богослови переконані, що головний еклезіологічний принцип, пов'язаний з поняттям помісності в православній традиції, полягає в ототожненні церкви з євхаристійною спільнотою: де звершується Євхаристія, там і церква у своїй повноті як Тіло Христове. Подібні “коментарі” спрямовують читача на глибинне розуміння інституційного розвитку православ'я.

У монографіях, наукових статтях, дисертаційних дослідженнях В.Бондаренка, В.Бодак, С.Здіюрука, В.Єленського, В.Пашенка, С.Головащенко, А.Колодного, В.Климова, І.Ісиченка, А.Марчишака, О.Сагана, П.Кралука, С.Свистунова, Л.Филипович, В.Шевченка, П.Яроцького та інших аналізуються етноконфесійні особливості, трансформаційні процеси, обрядово-культура сфера православ'я. Науковці простежують творення православ'я, формування віровчення, національну специфіку православної церкви та її більш сучасні проблеми, трансформації, перспективи. По-особливому варто виділити дослідження О.Сагана, який у праці “Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан” здійснив аналіз цілісного інституційного розвитку православ'я як конфесії [4].

Умови сьогодення створили й активно розвинули інтернет-ресурси, завдяки чому православ'я комунікує із широким колом учених, богословів, пересічних людей. У глобальному просторі створюються наукові богословські портали, осередки. Домінуюча більшість православних церков, єпархій, парафій розповідає про власну діяльність і пріоритети в інтернет-сторінках, веб-сайтах тощо. Кожна людина, переглядаючи офіційні інтернет-джерела, наприклад Помісних церков, православних церков України, має змогу додатково пізнавати історію, особливості богослов'я й православної філософії, різні прояви православної культури, духовну спадщину, цінності християнського мистецтва. Під патронатом церков створюються інформаційно-наукові центри, бібліотеки, видання, православні молодіжні організації тощо, котрі теж активно заявляють про себе у віртуальній реальності (інтернет-мережі). Проте варто зробити застереження відносно можливості суб'єктивізму в яскраво виражених конфесійних історіософських дослідженнях. Перелік сучасних додаткових джерел доповнюють матеріали ЗМІ, особливо цифрове телебачення. Важливо здійснити вибіркове ставлення до подібного роду поширеної інформації.

Опрацювання й вибір дослідницького матеріалу спонукає керуватися категоріально-понятійним апаратом, православною богословською термінологією. Найбільш ужи-

ваними поняттями й категоріями, що представляють конфесію, є: “вселенськість православної традиції, автокефалія, автономія, анафема, архіереї, братства церковні, візантинізм, диптихіяльні церкви, екзархат, екуменізм, євхаристія, іконостас, клерикалізм, літургія, ортодоксія, патристика, патріарх, патріархат, патрологія, собори вселенські, помісні, православна філософія, православне богослов'я, православні богослужбові книги, православне сектантство, “Православне сповідання віри”, православні автокефальні церкви, синод, схизма, схима, унія” та ін. Кожне з характерних понять розкриває історію свого буття, викликає жваві обговорення, тією чи іншою мірою презентує православ'я, складає основу теоретичного бачення конфесії. Вони не лише допомагають формувати релігієзнавчий світогляд, а й за умови індивідуальної ініціативи сприяють особистісному богословствуванню, творенню власної релігійної духовності. “Кожен християнин покликаний богословствувати хоч трішки, і можна це робити православно. ... знання різноманітності православного богослов'я є особисто корисним для кожного, хто буде намагатися самостійно богословствувати” [6].

Знайомство з літературою й джерелами спонукає до виокремлення важливих питань вивчення й обговорення православ'я під час різних форм роботи зі студентами [1; 2; 4; 5; 7]. Розгляд конфесії починається з її визначення та характеристики етапів історичного буття. Вивчення основних шляхів розвитку православного християнства супроводжується знайомством з видатними лідерами (патріархами, отцями, чернецтвом, дослідниками), системою православного богослов'я й філософії, функціями в духовній культурі сьогодення.

З історіософського погляду ключовими проблемами православ'я є:

- Головні віроповчальні істини православного християнства. Догматичне вчення про Святу Трійцю. Православне розуміння Нікео-Константинопольського символу віри.

- Християнська моральність і природа людини в контексті православного пастирського й морального богослов'я.

- Етнополітична обумовленість розвитку й статуси функціонування православних церков.

- Формування концепції православ'я як системи Помісних церков.

- Етапи історії Константинопольського патріархату в основних періодах (період “торжества православ'я”; період хрестових походів і панування в Константинополі хрестоносців; завоювання Константинополя турками-османами (1453 р.); період турецького панування). Відносини Константинопольського патріархату з Олександрійською, Антіохійською, Єрусалимською церквами в час Османської імперії. Новий і новітній періоди Константинопольського патріархату (починаючи з 1833 р. до цього часу).

- Афонське чернецтво й духовність. Візантійський іконопис. Православне мистецтво.

- Становлення помісності й набуття автокефальності церкви в історії православних диптихіяльних церков: Константинопольської, Олександрійської, Антіохійської, Єрусалимської, Російської, Сербської, Румунської, Болгарської, Грузинської, Кіпрської, Елладської, Албанської, Польської, Православної церкви Чеських земель і Словаччини, Православної церкви в Америці.

- Феномен автономної церкви в структурі Помісної автокефальної: Синайська автономна церква, Фінляндська православна церква, Естонська Апостольсько-Православна церква, Китайська автономна православна церква, Японська автономна православна церква.

- Помісна церква й проблеми розділення; філетизм. Особливості існування позадиптихіяльних автокефальних православних церков.

- Самостійне проголошення автокефалії в РПЦ (1448–1589 рр.). Період патріаршества в РПЦ (1589 р. – початок XVII ст.). Синодальне управління Російською церквою (початок XVII ст. – 1917 р.). Перебування РПЦ в умовах атеїстичної держави (1917–1988 рр.). РПЦ у новітній період.

• Заснування Київської митрополії. Православ'я часів польсько-литовського панування. Українське православ'я Могиллянської доби. Православна церква в Запорізькій Січі. Українське православ'я під владою Московської церкви. Православна церква в Україні періодів 1900–1917 рр., 1917–1939 рр. Становище православ'я в Україні напередодні та в роки Другої світової війни, у тоталітарну добу. Відродження українського православ'я в новітньому періоді державотворення. Внутріправославні дискусії та ймовірності перспективи екуменічних діалогів. Українська православна ікона киево-руського періоду й доби бароко.

• Особливості сприйняття церков орієнтального християнства.

• Проблеми православ'я в сучасному світі. Православ'я в перспективах світового екуменізму. Активізація молоді в православ'ї.

Таким чином, процес засвоєння релігієзнавчої дисципліни охоплює пізнання основних етапів історії, характеристики сучасного стану, соціальної активності Вселенського православ'я. Вивчається також визначення специфіки взаємин православних церков зарубіжжя й України. У зв'язку із щільністю навчального предмета “Релігієзнавство”, практичні й індивідуальні заняття доповнюють лекційний виклад: формують уявлення про духовно-культурну спадщину православ'я, знаних представників, особливості догматики й ієрархічну структуру церкви; знайомляться з особливостями державно-церковних відносин. Змістові акценти щодо вивчення православ'я фіксуються в навчально-методичному забезпеченні курсу.

Уміння презентувати релігієзнавство в умовах його факультативності в системі вищої освіти, досягнути успіху в справі релігієзнавчих досліджень, сформувати й підтримувати жвавий інтерес студентів до релігієзнавчої проблематики органічно покладається на науковця-педагога.

Отже, системно-концептуальний зміст релігієзнавства та методики його викладання неможливо повною мірою проаналізувати без повноцінного представлення православного християнства. Бачення православ'я дається крізь призму історії, богослов'я, філософської думки, культури, мистецтва, місця й ролі у світі, зокрема, в Україні. Основу понятійно-категоріального словника конфесії складають: “вселенське православ'я, автокефалія, автономія, помісність, диптих, патріархат, ортодоксія” тощо.

Одними з пріоритетних завдань дисциплінарного релігієзнавства бачимо розширення предметного поля методичних і методологічних досліджень на матеріалі різних релігійних світоглядів й організацій.

1. Бессонов М. Н. Православие в наши дни / М. Н. Бессонов. – М. : Политиздат, 1990. – 303 с.
2. Мейендорф И., прот. Православие и современный мир: лекции и статьи / И. Мейендорф, прот. – Мн. : Лучи Софии, 1995. – 53 с.
3. Муха О. Актуальний стан західноукраїнського релігієзнавства в тенденціях і проблемах / Ольга Муха // Релігієзнавчі студії. – 2012. – Вип. 3. – С. 46–50.
4. Саган О. Н. Вселенське православ'я : суть, історія, сучасний стан / Олександр Назарович Саган. – К. : Світ знань, 2004. – 912 с.
5. Скурат К. Е. История Поместных православных церквей : учебное пособие : в 2 т. / К. Е. Скурат. – М. : Русские огни, 1994. – Т. 1. – 376 с.
6. Чорноморець Ю. П. Сучасна православна теологія [Електронний ресурс] / Ю. П. Чорноморець. – Режим доступу : <http://theology.in.ua/ua/bp/theologia/contemporary/38710/>.
7. Шмеман А., прот. Исторический путь православия / Александр Шмеман, протоиерей. – Нью-Йорк : Изд-во им. Чехова, 1954. – 388 с.

In the article by Svitlana Bilous “World of Orthodoxy in the context of teaching religion” the methodological and methodical approaches to the presentation of knowledge about one of the orthodox denominations of Christianity are observed. The importance of a holistic vision of historical stages of the development, a system of theology and philosophy is emphasized, and beliefs and rituals of Orthodox Christianity and its role in the spiritual culture of the society are investigated.

Keywords: religion, teaching methods, Orthodoxy, autocephaly, spirituality.